04.01.2019

Eduskunta
Sivistys- ja tiedejaosto
kaisa.iso-sipila@eduskunta.fi

Viite: / VNS 6/2018 vp / Asiantuntijapyyntö

ASIANTUNTIJALAUSUNTO SIVISTYS- JA TIEDEJAOSTOLLE LIIKUNTAPOLIITTISESTA SELONTEOSTA

Kansalaisten fyysinen aktiivisuus työssä ja arjessa on merkittävästi vähentynyt ja istumista suosiva elämäntapa yleistynyt. Arkiliikunta varhaiskasvatuksessa, koulussa, työssä ja vapaa-aikana on vähäistä. Kaikissa ikä- ja väestöryhmissä liikutaan terveyden ja hyvinvoinnin kannalta liian vähän. Vaikka liikunnan harrastaminen on lisääntynyt, ei se riitä korvaamaan runsaasta istumisesta ja paikallaan olosta johtuvia terveyshaittoja. Liikkumaton elämäntapa onkin noussut maailmanlaajuisesti epäterveelliseen ravitsemukseen, tupakointiin ja alkoholinkäyttöön rinnastettavaksi kansanterveysongelmaksi.

Suomen väestö tarvitsee kaikissa ikävaiheissa ja kaikkien hallinnonalojen myötävaikutuksella fyysisen aktiivisuuden edistämistä ja liikkumattomuuden vähentämistä. Sosiaali- ja terveysministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat yhdessä olosuhteista vastaavien ministeriöiden kanssa pyrkineet vastaamaan liikkumattomuuden haasteeseen valtakunnallisessa terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan (Tehyli-) edistämistyössä aina 2000-luvun alusta lähtien. Yhdessä laaditut periaatepäätökset (2002, 2008) ja yhteiset, valtakunnalliset Muutosta liikkeellä! – linjaukset (2013) ovat toimineet erinomaisena pohjana edistämistyölle. Nyt liikuntapoliittisen selonteon yhteydessä on hieno mahdollisuus vahvistaa terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan valtakunnallista kehittämistyötä ja saada eri hallinnonalat sitoutettua vankemmin mukaan työhön.

Sosiaali- ja terveysministeriö osallistui selonteon valmisteluvaiheessa avoimeen verkkokuulemiseen maaliskuussa 2018 ja lisäksi esitti opetus- ja kulttuuriministeriölle ehdotuksia oman hallinnonalansa näkökulmasta mukaan otettaviksi sisällöiksi. Nämä sisällöt olivat: 1) Erityinen huomio riittämättömästi liikkuvien ja riskiryhmien aktivoimiseen, 2) Toimintakulttuurien muutosta tulee tukea, 3) Olosuhteet liikkumiseen kannustaviksi, 4) Lisätään liikunnan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, 5) Liikunnan nostaminen vahvemmin osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon työtä, 6) Liikunnan asemaa voidaan vahvistaa sote- ja maakuntauudistuksessa ja 7) Kaikki hallinnonalat mukaan yhteistyöhön.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on ottanut erinomaisella tavalla huomioon edellä mainitut ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriö nostaa esiin tässä lausunnossa asioita mainittujen teemojen puitteissa ja lisäksi tuo esiin sivistys- ja tiedejaoston pyytämistä teemoista liikkumattomuuden kustannukset, lasten ja nuorten harrastamisen kustannukset sekä sote-uudistuksen mukanaan tuomat toiminnan kehittämistarpeet.

Liikkumattomuus aiheuttaa merkittäviä kansantaloudellisia kustannuksia. Valtioneuvoston kanslian teettämän selvityksen mukaan liikkumattomuuden aiheuttamat terveydenhuollon ja tuottavuuden kustannukset ovat 1,5 – 4,4 miljardia euroa, ikääntyvän väestön koti- ja laitoshoidon kustannukset 150 miljoonaa euroa, tuloverojen menetys 1,4 -2,8 miljardia euroa, työttömyysturvaetuudet noin 30-

60 miljoonaa euroa sekä syrjäytymisen kustannukset vähintään 70 miljoonaa euroa. Yhteensä nämä kustannukset ovat noin 3,2 -7,5 miljardia euroa vuodessa. Kustannukset tulevat tulevaisuudessa kasvamaan väestön ikääntymisen ja sairastavuuden kasvun takia.

On tärkeää edistää kansalaisten hyvinvointia ja terveyttä fyysisen aktiivisuuden avulla koko elämänkaaren ajan, kaikissa ikä- ja väestöryhmissä. Erityisesti huomiota tulee kiinnittää terveytensä ja hyvinvointinsa kannalta riittämättömästi liikkuvien aktivoimiseen liikunnallisen elämäntavan pariin. Lisäksi tulee entistä paremmin vaikuttaa niihin kohderyhmiin, joiden liikkumattomuudesta on syytä olla eniten huolissaan, kuten alle kouluikäiset lapset ja heidän perheensä tai ammatillisen koulutuksen opiskelijat. On myös tärkeää vaikuttaa elämänkulun erilaisiin nivelvaiheisiin, kuten eläkkeelle siirtymiseen. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisvelvoite tulee ottaa läpileikkaavasti huomioon kaikessa liikuntatoiminnassa.

Liikunnan lisäämisen kannalta on oleellista, että yhteiskunnassa ihmisten on helppo tehdä fyysistä aktiivisuutta suosivia valintoja. Kaikessa yhdyskuntasuunnittelussa, kaavoituksessa sekä rakentamisessa on otettava huomioon asuinympäristöjen viihtyisyys ja houkuttelevuus monenlaiseen fyysiseen aktiivisuuteen. Suurin vastuu ja vaikutusmahdollisuus tässä on kunnilla. Liikuntapaikkarakentamisessa tulee painottaa lähiliikuntapaikkoja ja matalan kynnyksen harrastusmahdollisuuksia, joita tulee tarjota kaikille ikä- ja väestöryhmille.

Liikunnan harrastamisen kustannukset ovat nousseet viime vuosina vilkkaan keskustelun kohteeksi. Kilpaurheilulajeissa, joissa harrastusintensiteetti on kasvanut selvästi, on harrastaminen kallistunut moninkertaisesti viime vuosikymmen aikana. Suurimpia syitä kustannusten kasvulle olivat välinekustannusten kasvu, pakollisten maksujen ja kilpailu- ja leirikustannusten kasvu. Lisäksi kustannuksiin on vaikuttanut yleinen kustannustason nousu. Harrastusintensiteetin kasvu on tuonut mukanaan myös kustannusten kasvun. Myös vähäisempiä harjoitusmääriä vaativa harrasteliikunta on kallistunut jonkin verran.

Harrastamisen kustannuksiin vaikuttaminen edellyttää eri toimijoiden yhdensuuntaista politiikkaa ja toimenpiteitä. Valtion, kuntien, järjestöjen ja seurojen tulisi arvioida päätöstensä kustannusvaikutuksia yksittäisen harrastajan ja erityisesti perheiden näkökulmasta. Eri lajien kilpailujärjestelmiä ja olosuhde- ja varustevaatimuksia tulee kehittää kustannuksia kohtuullistaen. Opetus- ja kulttuuriministeriön suositus kunnille on, että ne tarjoavat perusliikuntapaikat maksuttomasti tai nimellisin kustannuksin erityisesti lasten ja nuorten liikuntaan. Seuroissa on lisättävä harrastemuotoista liikuntaa. Opetus- ja kulttuuriministeriön valmistelema ja helmikuussa koko maassa käyttöön otettava Harrastuspassi on erinomainen esimerkki siitä, kuinka kunnat voivat tarjota nuorille mahdollisuuden yhdenvertaiseen liikunnan harrastamiseen. Ministeriössä on valmisteilla myös harrastamisen strategia-asiakirja, jonka yhteydessä voidaan tehdä esityksiä vähävaraisten perheiden lasten harrastamisen tukemiseksi. Valtion seuratuen avulla olisi myös mahdollista lisätä nykyistä tehokkaammin matalan kynnyksen ja erityisesti vähävaraisten perheiden liikuntatoimintaa.

Liikkumattomuushaasteen ratkaisemisen kannalta avainasemassa ovat niiden organisaatioiden ja yhteisöjen toimintakulttuurit, joissa ihmiset suurimman osan päivästään viettävät. Varhaiskasvatuksessa, kouluissa, oppilaitoksissa, armeijassa, työpaikoilla sekä iäkkäiden palveluasumissa ja laitoshoidossa tulee olla enemmän fyysisesti aktiivista aikaa.

Selonteossa on esitetty toimenpiteitä kaikkien edellä mainittujen organisaatioiden toimintakulttuurin muuttamiseksi. Liikkuva koulu –ohjelman avulla on muutettu kouluyhteisöjen toimintakulttuureja fyysisesti aktiivisemmiksi. Varhaiskasvatuksen liikunnallistamiseen kohdistunut Ilo kasvaa liikkuen –toiminta on ollut onnistunutta ja se on tärkeä laajentaa valtakunnalliseksi

Liikkuva varhaiskasvatus –toiminnaksi. Opiskelijoille suunnattu Liikkuva opiskelu –kokeilu tulee myös valtakunnallistaa toiselle asteelle ja korkeakouluihin, kuten selonteossa on ehdotettu. läkkäiden liikuntaan ehdotetut toimenpiteet – toimintaohjelma kotona ilman säännöllisiä palveluja asuville ikäihmisille, kokeiluhanke kotipalvelun piirissä oleville ja kokeiluhanke vanhusten palvelulaitoksissa – ovat niin ikään erittäin kannatettavia. Ne täydentävät hyvin menestyksellä toteutettua Voimaa vanhuuteen –työtä.

Työikäisten osalta Kunnossa kaiken ikää –ohjelma on jo 20 vuotta toiminut aktiivisesti liian vähän liikkuvien aktivoimiseksi säännöllisen liikunnan pariin. Ohjelma on tehnyt ansiokasta työtä mm. paikallistasolla tukemalla liikuntatoiminnan käynnistämistä, luomalla verkostoja toimijoiden välille ja kehittämällä liikuntaneuvontaa. Ohjelma on tavoittanut työyhteisöjä, mutta työterveyshuollon mukaan saaminen ei ole täysin onnistunut. Olisi välttämätöntä saada työterveyshuolto tiiviimmin mukaan liikuntaneuvonnan toteuttamiseen. Tähän tarvittaisiin selkeä toimintakokonaisuus, jonka vaikuttavuutta voidaan arvioida.

Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstö on avainasemassa liian vähän liikkuvien tavoittamisessa ja liikunnan puheeksi ottamisessa neuvoloissa, koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa, työterveyshuollossa, terveysasemilla, vanhustenhuollossa ja muualla sosiaali- ja terveydenhuollossa. Prosessinomainen liikuntaneuvonta osana elintapaohjauksen kokonaisuutta on merkittävä keino liian vähän liikkuvien ihmisten aktivoimisessa liikunnallisen elämäntavan pariin.

Sosiaali- ja terveysministeriö ja opetus –ja kulttuuriministeriö ovat yhdessä asiantuntijalaitosten, valtakunnallisten liikunnan edistämisohjelmien ja järjestöjen kanssa tehneet elintapaohjauksen ja liikuntaneuvonnan edistämistyötä aina 2000-luvun alkupuolelta lähtien. Liikunnan nostaminen keskeiseksi osaksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä kansansairauksien ehkäisyä, hoitoa ja kuntoutusta valittiin keskeiseksi painoalueeksi Muutosta liikkeellä –linjauksissa. Lisäksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kärkihankkeessa (2016-2018) on edistetty valtakunnallisesti elintapaohjausta ja liikuntaneuvontaa tuleviin sote- ja maakuntarakenteisiin. Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (PALKO) valmistelee parhaillaan suositusta elintapaohjauksesta ja omahoidosta osana terveydenhuollon palveluita. Tätä pitkäjänteistä elintapaohjauksen ja liikuntaneuvonnan kehittämistyötä tulee jatkaa myös lähitulevaisuudessa. Selonteko antaa tuen kehittämistyölle.

Sote- ja maakuntauudistuksessa päävastuu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä mukaan lukien liikunnan edistäminen säilyy kunnilla. Myös tulevilla maakunnilla on hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtäviä, joiden lisäksi maakunnan tehtävänä on tukea kuntien hyvinvoinnin ja terveydenedistämisen työtä asiantuntemuksellaan. Tulevassa toimintaympäristössä korostuu kuntien, maakuntien ja järjestöjen yhteistyö. Yhteistyö on myös keino vahvistaa liikunnan asemaa tulevassa toimintaympäristössä.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen edellyttää maakunnan, kunnan ja järjestöjen yhteistyötä yhdyspintapalveluiden järjestämisessä sekä hoito- ja palveluketjujen sopimisessa. Toimiva esimerkki käytössä olevasta, poikkihallinnollisesta palveluketjusta on liikuntaneuvonnan palveluketju. Uudistuksessa on mahdollistaa vahvistaa liikuntaneuvonnan palveluketjua osana elintapaohjauksen kokonaisuutta. Selonteossa esitetäänkin, että sote- ja maakuntauudistuksessa varmistetaan liikuntaneuvonnan palveluketjun syntyminen kunnan, maakunnan ja eri palveluntarjoajien välille.

Kunnat saavat valtionosuusjärjestelmästä rahoitusta tehtäviensä hoitamiseen. Liikunta on yksi näistä kunnan lakisääteisistä tehtävistä. Kuntia kannustetaan jatkossa asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen uudella kannustimella. Vuoden 2021 alusta kuntien valtionosuuteen otetaan käyttöön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lisäosa, niin sanottu HYTE-kerroin. HYTE-kertoimella halutaan

varmistaa kuntien aktiivinen toiminta asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi myös maakunta- ja sote-uudistuksen jälkeen. Jaettava summa on arviolta 57 miljoonaa euroa ja se on yleiskatteellista rahaa. Kunnille maksettavan lisäosan suuruus määräytyy toimintaa kuvaavien indikaattoreiden ja tuloksia kuvaavien indikaattoreiden avulla (yhteensä 37 kpl). Indikaattorit liittyvät peruskoulutukseen, liikuntaan ja hyte-työn johtamiseen. Koska liikunnan edistämiseen liittyvät tehtävät säilyvät jatkossakin kunnilla, olisi lisäosan suuruutta tarkoituksenmukaista kasvattaa esimerkiksi kaksinkertaiseksi vuosittain hitaasti nostamalla. Olisi tärkeää, että kaikissa kunnissa liikunta ymmärrettäisiin tärkeäksi kuntalaisten hyvinvoinnin osatekijäksi ja siten kunnat panostaisivat merkittävästi omia varojaan liikunnan edistämiseen.

Myös maakuntien valtionosuuksiin vaikuttaa jatkossa se, miten maakunnan toimet edistävät asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä. Maakuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kerroin kuvaa maakuntien toimintaa ja toiminnan tuloksia kansansairauksien ehkäisemisessä (5 indikaattoria), ikääntyvän väestön toimintakyvyn edistämisen ja tapaturmien vähentämisessä (2 indikaattoria) sekä syrjäytymisen ehkäisyssä, sosiaalisen hyvinvoinnin ja työllistymisen edistämisessä (5 indikaattoria). Kertoimen suuruus on yhteensä noin 1% (170 milj. €) osuus maakuntien rahoituksesta. Sitä sovelletaan ensimmäisen kerran maakuntien rahoituksen perusteena vuonna 2024.

Väestön fyysisen aktiivisuuden lisäämiseksi tarvitaan kaikkien hallinnonalojen ja organisaatioiden myötävaikutusta ja toimimista samaan suuntaan. Fyysisesti aktiivinen elämä tulee sisältyä valtakunnalliseen strategia-ajatteluun ja sen merkitys ottaa huomioon läpäisyperiaatteella koko yhteiskunnassa - päätöksenteossa, hallinnossa, politiikoissa, toimintatavoissa ja organisaatioissa poikkisektoraalisesti. Fyysisen aktiivisuuden edistäminen tulee ottaa läpileikkaavana teemana huomioon kaikilla hallinnonaloilla keskeisten lainsäädäntöhankkeiden, strategioiden, linjausten ja muiden ohjaavien asiakirjojen valmisteluvaiheessa.

Terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan ohjausryhmä on myötävaikuttanut eri hallinnonalojen välisen yhteistyön rakentamiseen liikunnan edistämiseksi. Selonteossa esitettyjen toimenpiteiden toteuttaminen vaatii entistäkin laajempaa poikkihallinnollista yhteistyötä. Selonteossa esitetään uuden, poikkihallinnollisen yhteistyöelimen perustamista. On tarpeen pohtia, miten esitetyn toimielimen avulla voitaisiin tehostaa nykyistä yhteistyötä ja kuinka sen toimesta saataisiin lisää vaikuttavuutta terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan työhön.

Valtion rahoitus liikuntaan perustuu pitkälti rahapelitoiminnan tuottoihin ja se on noin 155 miljoonaa euroa vuodessa. Selonteossa ehdotetaan, että liikunnalle lisätään budjettirahoitusta asteittain vuodesta 2020 alkaen. Selonteon mukaan olisi tarkoituksenmukaista, että liikuntabudjetin rakennetta muutettaisiin ja tasoa nostettaisiin siten, että budjettivaroista rahoitettaisiin liikuntaa jonkin verran nykyistä enemmän pysyvästi. Näin selonteossa esitetyt kokeiluhankkeet voitaisiin soveltuvin osin muuttaa pysyviksi valtion rahoitusta saaviksi toimintamuodoiksi. Tämä on erinomainen linjaus ja toisi uusia mahdollisuuksia myös terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan työhön.

Mari Miettinen

Asiantuntija Mari Miettinen